

Rita Łabuz (rita.labuz@pk.edu.pl)

 <https://orcid.org/0000-0002-2966-5925>

Katedra Planowania Przestrzennego, Projektowania Urbanistycznego i Ruralistycznego,
Wydział Architektury, Politechnika Krakowska

Centrum handlowe a rzeka. Studium przypadku

Shopping centre versus river – a case study

Streszczenie

Rzeki wraz z otaczającą zielenią stanowią istotny element zielono-niebieskiej infrastruktury miejskiej. Ochrona tych naturalnych korytarzy ekologicznych jest jednym z zadań współczesnego planowania przestrzennego. Wraz z rozwojem miast zabudowa w obszarach zurbanizowanych coraz bardziej zbliża się do koryt rzecznych. W ich otoczeniu powstają różnego rodzaju obiekty, w tym wielkopowierzchniowe, jak np. centra handlowe. Niniejszy artykuł prezentuje badania dotyczące sposobów przekształcania otoczenia cieków wodnych, wynikających z budowy centrum handlowego. W pracy przedstawiono analizy funkcjonalno-przestrzenne terenów nadrzecznych położonych w sąsiedztwie trzech centrów handlowych z obszaru Europy Środkowej: „Forum Gdańsk” w Gdańsku, „Galerii Jurajskiej” w Częstochowie oraz „Šantovka” w Olomouci. Zaprezentowano różne aspekty niektórych transformacji, polegających na wykorzystaniu atutów naturalnej zieleni lub jej zmarginalizowaniu, np. poprzez zasypianie lub obudowanie koryt cieków wodnych.

Słowa kluczowe: centrum handlowe, rzeka, przekształcenia terenów nadrzecznych

Abstract

Rivers together with the surrounding greenery constitute an important element of the green and blue infrastructure in the city. The protection of these natural ecological corridors is one of the tasks of modern spatial planning. Along with the development of cities, buildings in urban areas are becoming closer to river beds. Various types of facilities are erected in their surroundings, including large-area constructions, such as shopping centres. This article presents research on how the watercourse environment is transformed by building a shopping centre. The paper presents functional and spatial analyses of riverside areas located in the vicinity of three shopping centres in Central Europe: 'Forum Gdańsk' in Gdańsk, 'Galeria Jurajska' in Częstochowa and 'Šantovka' in Olomouc. Various aspects of some transformations are presented, consisting in the exploitation of the advantages of natural greenery or its marginalisation, e.g. by backfilling or the housing of watercourses.

Keywords: shopping centre, river, transformation of riverside areas

1. WSTĘP

Rzeki od dawna stanowią istotny element struktury miasta. W historii pełniły m.in. funkcje obronne i gospodarcze. Wraz z rozwojem miast i w efekcie przemian technologicznych utraciły część swoich funkcji, jednak do dziś odgrywają ważną rolę przyrodniczą, kompozycyjną i estetyczną¹. W obszarach zurbanizowanych rzeki oraz inne ciek wodne podlegają różnym przekształceniom². W ich otoczeniu powstaje nowa zabudowa, w tym m.in. budynki wielkopowierzchniowe, jakimi są np. centra handlowe. Niekiedy realizacje te stanowią efekt przekształceń terenów przemysłowych przy ciekach wodnych (*brownfields*) lub zabudowy terenów otwartych w pobliżu dużych rzek (*greenfields*). W literaturze przedmiotu jest poruszana tematyka zarówno kształtowania miejskich terenów nadrzecznych, w tym problem rewitalizacji dawnych terenów przemysłowych w sąsiedztwie rzek czy kształtowania nowych założeń³, jak i problematyka wpływu centrów handlowych na strukturę miast⁴. Uwaga zwracana jest m.in. na potrzebę integracji struktury miejskiej z wodą, a także potencjał tkwiący w odzyskiwanych terenach przemysłowych⁵. Badania autorki skupiają się na wpływie powstawania wielkopowierzchniowych obiektów, jakimi są centra handlowe, na sposób zagospodarowania terenów nadrzecznych. Analiza przemian dokonywanych wokół centrów handlowych, lokalizowanych w rejonie rzek, pozwala określić ich wpływ na kształtowanie terenów nadrzecznych w sąsiedztwie.

2. STUDIUM PRZYPADKU

2.1. CENTRUM HANDLOWE „FORUM GDAŃSK”, GDAŃSK, POLSKA

Gdańsk to szóste miasto w Polsce pod względem liczby ludności⁶. „Forum Gdańsk” mieści się w pobliżu centrum, w bezpośrednim sąsiedztwie Głównego Miasta. Znajduje się na terenie uznanym za Pomnik Historii, w obrębie obwarowań z XVII wieku⁷. Struktura otaczającej go zabudowy jest zróżnicowana. Jest to obszar wielofunkcyjny, otoczony różnorodnymi punktami usługowymi o znaczeniu ponadlokalnym. „Forum Gdańsk” mieści się na przedłużeniu ul. Długiej, reprezentacyjnej ulicy Gdańska, stanowiącej część historycznej Drogi Królewskiej, na końcu której znajduje się Brama Wyżynna. Lokalizacja ta sprawia, że centrum handlowe staje się nowym zamknięciem kompozycyjnym, a tym samym ważnym elementem struktury tej części miasta, usytuowanym nad zabytkowym Kanałem Raduni⁸. Dostęp do centrum „Forum Gdańsk” zapewniają m.in. droga krajowa i wojewódzka. Droga krajowa nr 91 łączy północną i południową część miasta z obszarem śródmiejskim. Jest jedną z dróg wylotowych w kierunku południowym. Obiekt sąsiaduje również z magistralną linią kolejową o znaczeniu państwowym⁹ i linią aglomeracyjną. Jest położony przy stacji szybkiej kolei miejskiej Gdańsk Śródmieście, w odległości ok. 650 m od głównego dworca kolejowego Gdańsk Główny.

„Forum Gdańsk” wybudowano w 2018 r. według projektu pracowni architektonicznej SUD Architekt Polska. Zajmuje 62 000 m² powierzchni najmu brutto (GLA). Obiekt powstał na terenie Targu Siennego i Targu Rakowego, pełniących wcześniej funkcje handlowe. W jego miejscu istniały od lat 90. XX wieku pawilony handlowe spółki „Gildia”¹⁰, a także tereny komunikacyjne, m.in. parkingi oraz pętla autobusowa. „Forum Gdańsk” zrealizowano w ramach budowy wielofunkcyjnego kompleksu budynków o tej samej nazwie, powiązanego z inwestycjami drogowymi i kolejowymi. W ramach inwestycji powstały ponadto: tzw. Kunszt Wodny¹¹, tunel drogowy (Nowe Podwale Grodzkie), płyta nośna nad torowiskiem kolejowym oraz nowe place miejskie. Przeprowadzono także rewitalizację skweru im. Polskich Harcerzy w byłym Wolnym Mieście Gdańsku w sąsiedztwie Kunsztu Wodnego. Jednym z działań była również przebudowa fragmentu Kanału Raduni polegająca na skanalizowaniu go pod nowym placem i centrum handlowym. W obszarze nowego placu rzekę utrzymano w sztucznym korycie, częściowo ją przykrywając. Natomiast pod budynkiem „Forum Gdańsk” Kanał Raduni został wprowadzony w betonową konstrukcję. Realizacja ta budziła wiele kontrowersji¹². Jednym z argumentów przebudowy koryta były informacje na temat złej jakości wody. W efekcie powstała konstrukcja z podwójnym dnem, w której pod betonową płytą płynie pierwotna rzeka. Nad nią zrealizowano sztuczne, symboliczne koryto. W chwili otwarcia obiektu nie zostało ono jednak wypełnione wodą. Na początku grudnia 2019 r., pod wpływem krytycznych opinii, wprowadzono wodę z wodociągów do wnętrza centrum handlowego¹³. W ramach inwestycji kompleksu „Forum Gdańsk” w sąsiedztwie rzeki urządzono nową przestrzeń publiczną w postaci placu. Stanowi on przedłużenie reprezentacyjnej ul. Długiej. Miejsce to uzupełnia system przestrzeni publicznych i powiązań komunikacyjnych dla pieszych. Całość tworzy urządzonej przestrzeń publiczną z małą architekturą, w której organizowane są różnego rodzaju atrakcje plenerowe¹⁴. W obszarze placu dominują nawierzchnie utwardzone. W otoczeniu koryta rzecznoego posadzono kilka nowych drzew. Zachowano dwa zabytkowe drzewa: kasztanowiec i jesion, stanowiące pomniki przyrody.

Budowa centrum handlowego była elementem przekształceń dawnych terenów handlowych. W przypadku tej realizacji utworzono nową przestrzeń publiczną, która stanowi przedłużenie ciągu reprezentacyjnej ulicy Gdańska. Kanał Raduni stał się jednym z motywów w kształtowaniu przestrzeni, jednak w obrębie centrum handlowego został skanalizowany. Ostatnie działania, polegające na zastosowaniu wody wodociągowej wewnątrz „Forum Gdańsk”, symbolicznie obrazują przebieg rzeki w przestrzeni.

2.2. CENTRUM HANDLOWE „GALERIA JURAJSKA”, CZĘSTOCHOWA, POLSKA

Częstochowa znajduje się na trzynastym miejscu wśród miast polskich o największej liczbie ludności¹⁵. Centrum handlowe „Galeria Jurajska” jest zlokalizowane w obszarze centralnym Częstochowy, w dzielnicy Stare Miasto, w sąsiedztwie historycznego, zabytkowego układu urbanistycznego. Obiekt mieści się w promieniu około 200 m od jednej z największych

bazylik w Polsce – Bazyliki Archikatedralnej pw. Świętej Rodziny, wpisanej do rejestru zabytków, oraz 500 m od Starego Rynku i reprezentacyjnej ulicy miasta – al. Najświętszej Maryi Panny. Struktura zabudowy w otoczeniu jest zróżnicowana. Od północnej i zachodniej strony występuje zabudowa mieszkaniowo-usługowa zwarta o układzie pierzejowym. Od południa i północno-wschodu centrum handlowe sąsiaduje z budynkami produkcyjno-przemysłowymi, w tym obiektami wielkopowierzchniowymi. Po stronie wschodniej „Galerii Jurajskiej” przepływa Warta – trzecia najdłuższa rzeka w Polsce. Koryto rzeki ma charakter naturalny, nienaruszony przez człowieka¹⁶. Wzdłuż niego przebiega dawna bocznica kolejowa, a dalej – droga krajowa.

„Galeria Jurajska” została oddana do użytku w 2009 r. Budynek o powierzchni najmu brutto (GLA) 44 900 m² zrealizowano według projektu biura APA Wojciechowski Sp. z o.o. Jest to największe centrum handlowe w Częstochowie¹⁷. Obiekt powstał w miejscu dawnej Fabryki Papieru i Młynów Walcowych Karola Ginsberga i Kohna wybudowanej w 1867 r.¹⁸ W tym samym roku założyciel fabryki wybudował kanał do zasilania młynów papierni. Działanie to było powiązane z regulacją Warty. Od 1945 r. obiekt funkcjonował jako Częstochowska Papiernia¹⁹. Zakład zburzono w 2001 r., a Kanał Kohna został zasypany. W jego miejscu poprowadzono ulicę Kanał Kohna, którą zrealizowano razem z budową centrum handlowego. W ramach inwestycji zmodernizowano również istniejący układ komunikacyjny, wprowadzając nowe ulice dojazdowe, stanowiące powiązanie m.in. z drogą krajową.

W otoczeniu „Galerii Jurajskiej” przeważają przestrzenie komunikacyjne. W 2018 r. urządzono nową przestrzeń publiczną o funkcji rekreacyjnej, zlokalizowaną pomiędzy centrum handlowym a rzeką. W ramach inwestycji zaaranżowano nowe ścieżki spacerowe, place zabaw, skwery, wprowadzono małą architekturę w postaci fontann, miejsc do siedzenia, urządzeń związanych z rekreacją takich jak: huśtawki i zjeżdźalnie.

Realizacja centrum handlowego wiązała się z transformacją dawnych terenów przemysłowych, w tym z dwoma działaniami obejmującymi tereny nadrzeczne. Pierwsze z nich polegało na zasypaniu sztucznego koryta rzecznego, Kanału Kohna, i wybudowaniu w jego miejscu ulicy. Natomiast drugie oznaczało wykorzystanie Warty jako atutu miejsca i urządzenie nowej przestrzeni publicznej powiązanej z centrum handlowym.

2.3. CENTRUM HANDLOWE „ŠANTOVKA”, OŁOMUNIEC, CZECHY

Ołomuniec jest piątym miastem w Czechach pod względem liczby ludności²⁰. Galeria handlowa „Šantovka” mieści się w pobliżu jego centrum – w promieniu około 800 m od Rynku Górnego (Horní náměstí), stanowiącego serce historycznego miasta. Obiekt sąsiaduje z historycznym układem urbanistycznym, objętym nadzorem w ramach miejskiego obszaru ochrony (Městská památková rezervace Olomouc)²¹. Struktura zabudowy w otoczeniu galerii handlowej jest zróżnicowana. W najbliższym sąsiedztwie występuje zabudowa mieszkaniowa. „Šantovka” jest otoczona ze wszystkich stron korytami potoku zwanego Mlýnský, który

stanowi odnogę Morawy. Jego nazwa nawiązuje do młynów dawniej zlokalizowanych wzdłuż rzeki. Analizowany obszar wyróżnia relatywnie duża powierzchnia terenów otwartych, które pozostały po wyburzeniu starych obiektów produkcyjnych. Obecnie pełnią one głównie funkcje parkingów. W ich miejscu planuje się rozbudowę centrum handlowego po drugiej stronie potoku. Ponadto przewiduje się budowę wieżowca „Šantovka Tower”²². Centrum handlowe jest dostępne dzięki drogom o charakterze lokalnym. Ważna arteria z torowiskiem tramwajowym przebiega od strony północnej centrum „Šantovka”. Dojazd do obiektu możliwy jest również od strony drogi nr 635, która łączy obszar centralny miasta z autostradą D35. Po stronie wschodniej wzdłuż elewacji galerii handlowej przebiega linia tramwajowa.

Centrum handlowe „Šantovka” wybudowano w 2013 r. Projekt opracowało biuro Benoy London²³. Obiekt posiada 46 000 m² powierzchni najmu brutto (GLA)²⁴. Jest jednym z dziesięciu największych centrów handlowych w Czechach²⁵. Powstał w miejscu zakładów produkcyjnych „Milo”²⁶. Obecnie w jego otoczeniu trwa budowa zespołu zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej w miejscu dawnych koszar wojskowych²⁷. W ramach realizacji inwestycji centrum handlowego zagospodarowano tereny zieleni wzdłuż wschodniego ramienia potoku Mlýnskiego. Koryto rzeczne zostało częściowo uregulowane. Wzdłuż niego urządzono nową przestrzeń publiczną o charakterze wypoczynkowym. Wybudowano tarasy, nadwieszane nad korytem wodnym, a wzdłuż ścieżek zamontowano drewniane ławki. Pod tarasami wprowadzono pochylnie w kierunku rzeki, otoczone ścianami z gabionów ze względu na różnice wysokości terenu. Inny sposób zagospodarowania reprezentuje zachodni odcinek rzeki. Tam teren pozostaje nieurządzony i niedostępny.

W tym przypadku realizacja centrum handlowego wiązała się z przekształceniami dawnych terenów produkcyjnych. W ramach budowy zachowano istniejące koryta rzeczne. Jedno z nich wykorzystano, urządzając nową przestrzeń publiczną służącą do rekreacji, natomiast drugie – pozostało zaniedbane.

3. PODSUMOWANIE I WNIOSKI

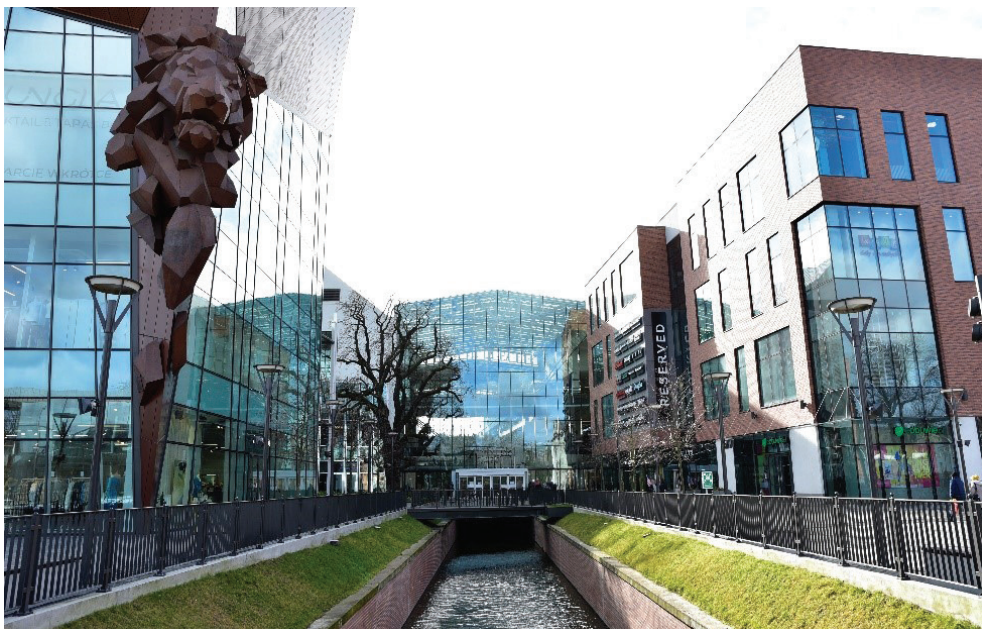
Analizowane przykłady centrów handlowych są zlokalizowane blisko historycznych układów miejskich w sąsiedztwie cieków wodnych. W każdym przypadku rzeki pełniły wcześniej funkcje gospodarcze, zasilając młyny, zakłady przemysłowe lub stanowiąc źródło wody pitnej. Jednak z czasem utraciły swoje znaczenie, często w związku z likwidacją zakładu produkcyjnego. W przypadku centrum handlowego „Forum Gdańsk” Kanał Raduni dawniej zasilał młyny miejskie i był źródłem wody pitnej. Natomiast w miejscu obecnego centrum handlowego istniały pawilony handlowe. Na terenie obecnej „Galerii Jurajskiej”, obok Kanału Kohna poprowadzonego z Warty mieściła się papiernia. W miejscu galerii „Šantovka” znajdował się zakład produkcyjny „Milo”, wokół którego przepływał potok Mlýnský, zasilający dawniej okoliczne młyny.

W każdym z przykładów realizacja centrum handlowego wiązała się z przekształceniami terenów nadrzecznych. W Gdańsku urządzonej przestrzeni publicznej w postaci placu nad korytem rzeczonym i zrewitalizowano sąsiadujący skwer. Jednocześnie skanalizowano ciek wodny na odcinku pod centrum handlowym, symbolicznie wprowadzając sztuczne koryto z wodą wewnątrz „Forum Gdańsk”. Częstochowska inwestycja wiązała się z dwoma odmiennymi działaniami dotyczącymi terenów nadrzecznych. Koryto Kanału Kohna zostało całkowicie zasypane, a w jego miejscu poprowadzono nową ulicę, zapewniającą dojazd do centrum handlowego. Od strony Warty, po dziewięciu latach od budowy „Galerii Jurajskiej”, zmodernizowano fragment bulwarów rzeki i urządzone nowe tereny rekreacyjne, powiązane z obiektem. W przykładzie z Czech wschodnie koryto rzeczne zostało wykorzystane do urządzenia nowej przestrzeni publicznej, zachowując w części naturalną zieleń (tarasy nadwieszane). Natomiast po zachodniej stronie centrum handlowego nie podjęto działań, mających na celu udostępnienie tej przestrzeni. Sąsiadujące dawne tereny przemysłowe są stopniowo przekształcane, a w ich miejscu powstaje nowa zabudowa mieszkaniowa. Planowana jest także dalsza zabudowa handlowo-biurowa.

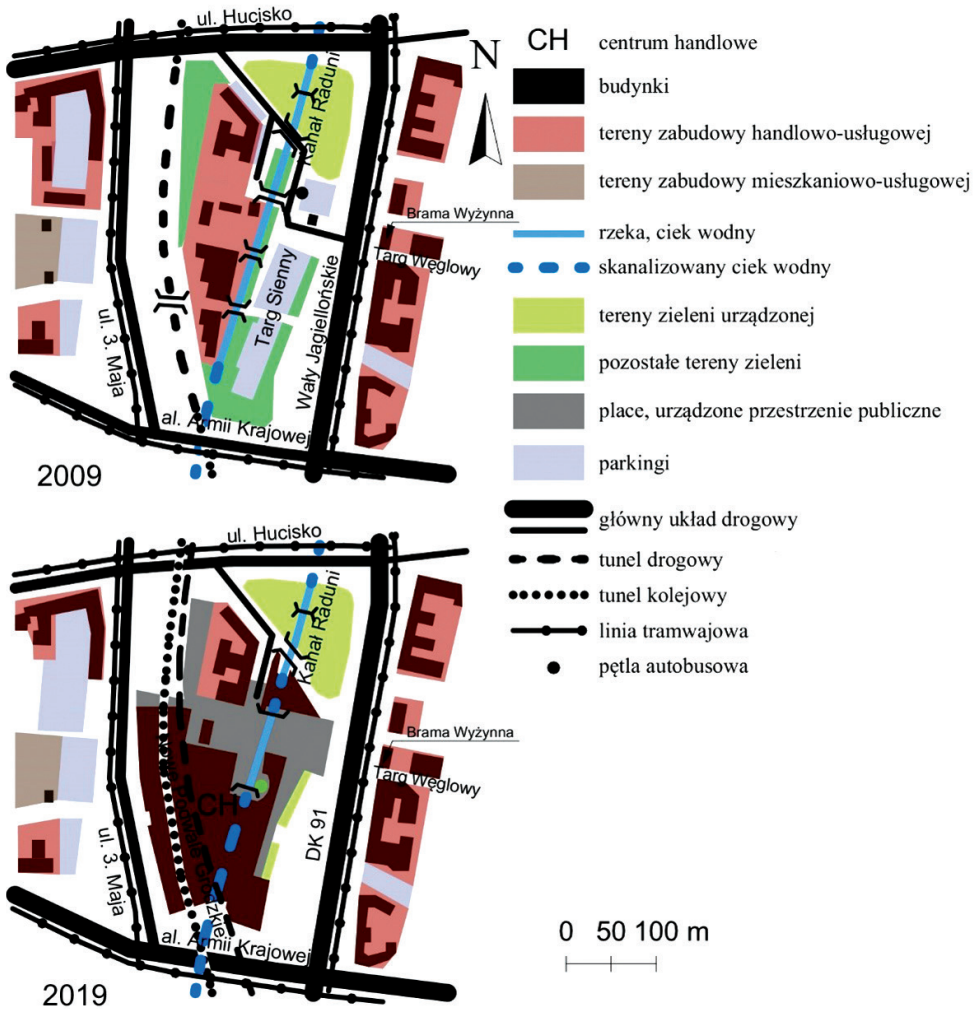
Rzeka stanowi naturalny atut, który może zostać wykorzystany do utworzenia nowej przestrzeni publicznej. Powyższe przykłady ilustrują niektóre sposoby przekształcania terenów w sąsiedztwie miejskich cieków wodnych związane z realizacją centrum handlowego. Obiekt ten jest budowany przeważnie w obszarze o dobrej dostępności komunikacyjnej, w pobliżu głównych dróg, na terenach, które w przeszłości pełniły określone funkcje. Ciek wodny ma często drugorzędne znaczenie, o czym świadczą przykłady jego zasypywania lub skanalizowania. Istotne jednak w skali miasta przy realizacji podobnych inwestycji jest wykorzystanie tych terenów i niezabudowywanie istniejących „korytarzy” ekologicznych, jakimi są m.in. rzeki.

Il. 1. Widok na „Forum Gdańsk” od strony Bramy Wyzynnej (fot. autor, 2020)

Il. 2. Widok na Kanał Raduni skierowany pod centrum handlowe (fot. autor, 2020)

Il. 3. Przemiany funkcjonalno-przestrzenne na terenach obecnego centrum handlowego „Forum Gdańsk” (opracowanie własne)

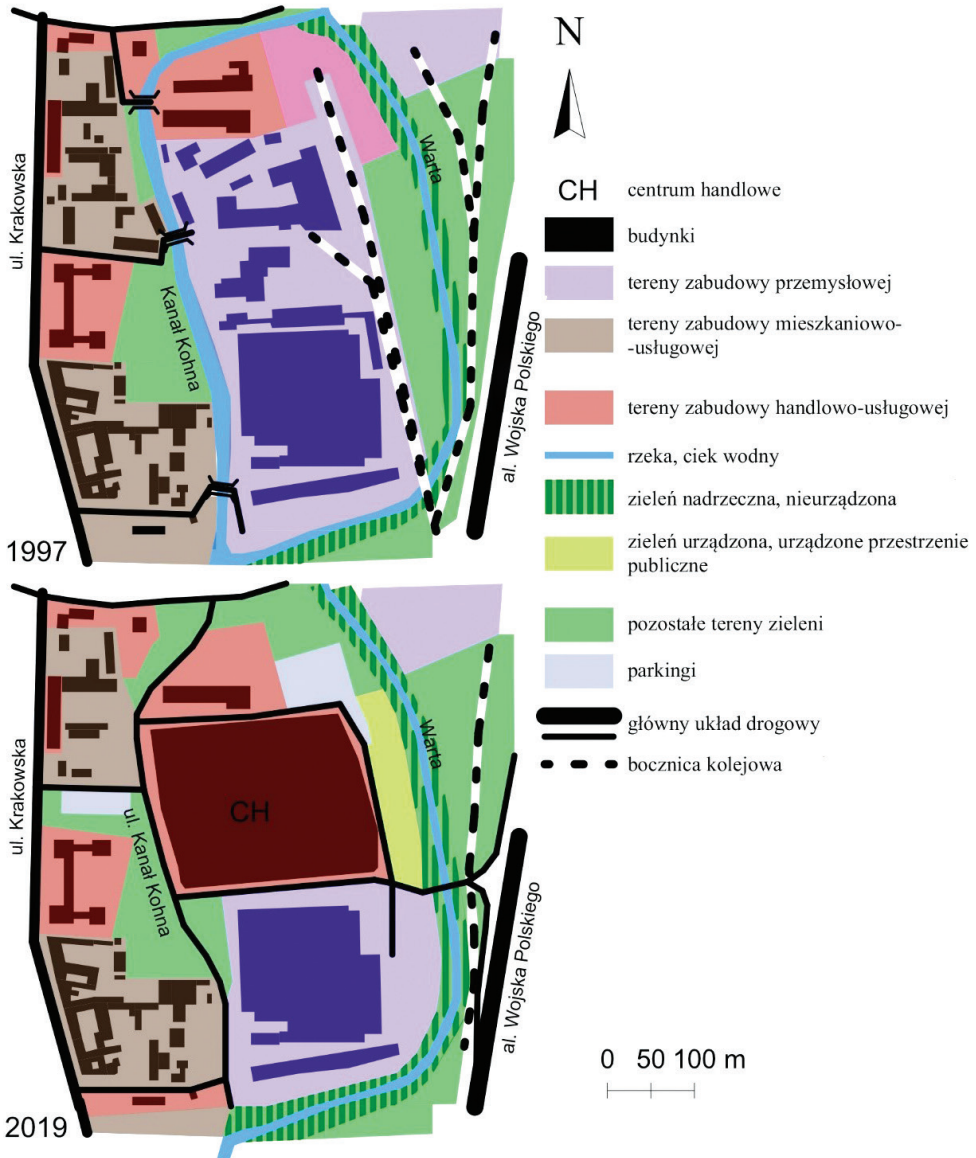

Il. 4. Widok na „Galerię Jurajską” od strony Warty (fot. autor, 2018)

Il. 5. Widok na wejście do centrum handlowego od strony zachodniej.
Wydzielony trakt pieszy pomiędzy jezdniami (fot. autor, 2018)

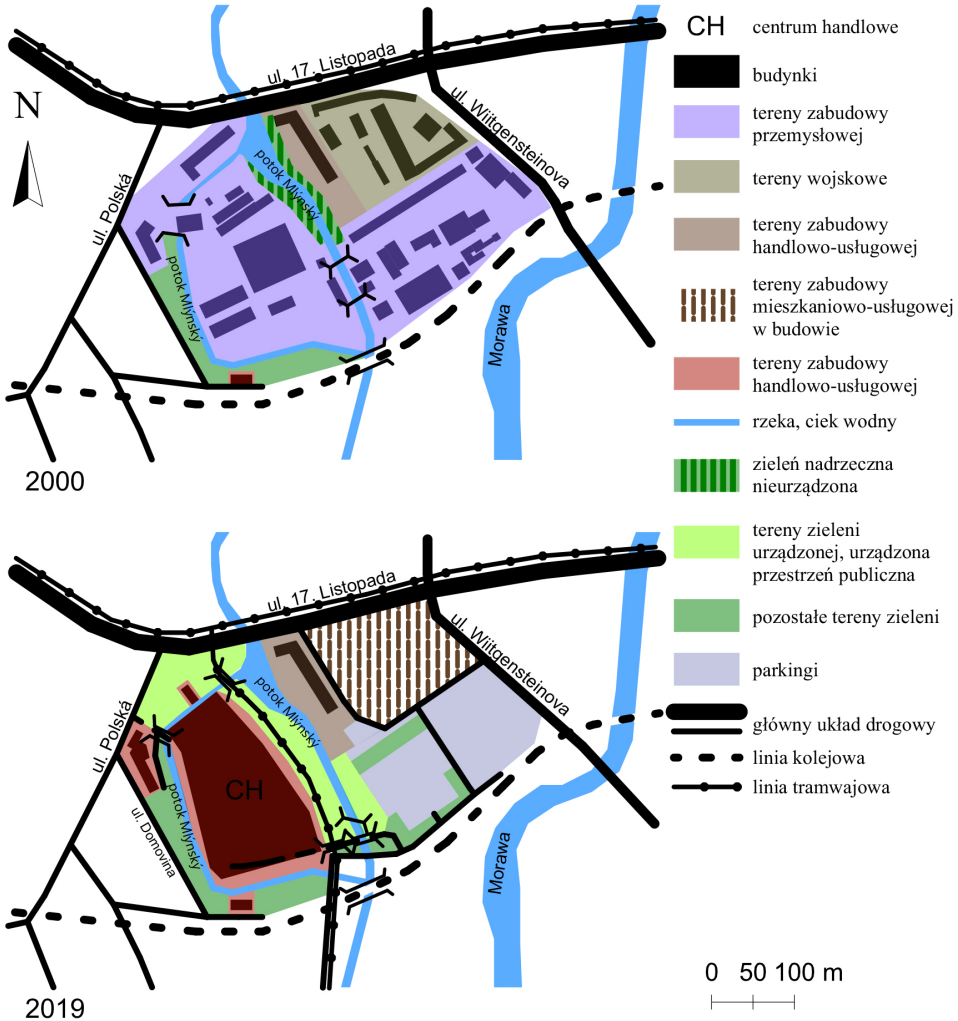
II. 6. Przemiany funkcjonalno-przestrzenne na terenach obecnego centrum handlowego „Galeria Jurajska” (opracowanie własne)

II. 7. Przestrzeń publiczna po stronie wschodniej centrum handlowego „Šantovka” (fot. autor, 2018)

II. 8. Potok Mlýnský – uregulowane koryto, od wschodniej strony centrum handlowego „Šantovka” (fot. autor, 2018)

II. 9. Przemiany funkcjonalno-przestrzenne na terenach obecnego centrum handlowego „Šantovka” (opracowanie własne)

PRZYPISY

- ¹ W. Seruga, *Zieleń i woda we współczesnych założeniach architektoniczno-urbanistycznych*, Środowisko Mieszaniowe 2018, 22, s. 174–249.
- ² U. Nowacka-Rejzner, *Małe rzeki i potoki jako wartość zagrożona i zagrożenie w przestrzeni miejskiej. Na przykładzie potoku Sudół Dominikański w Krakowie*, Czasopismo Techniczne 2011, 6-A, s. 71–78.
- ³ M. Łysień, *Problemy miejskich terenów nadrzecznych*, Czasopismo Techniczne 2012, 3-A, s. 299–304; M. Jagiełło-Kowalczyk, K. Piwowar, *Rewitalizacja obszarów nadrzecznych w przestrzeniach miejskich*, Środowisko Mieszaniowe 2018, 24, s. 13–25; K. Pluta, *Woda w kompozycji współczesnych rozwiązań urbanistycznych i krajobrazowych*, Środowisko Mieszaniowe 2018, 24, s. 60–73.
- ⁴ S. Ledwoń, *Wpływ współczesnych obiektów handlowych na strukturę śródmieść*, rozprawa doktorska, Politechnika Gdańska, Gdańsk 2008; A. Rochmińska, *Shopping Centers as Elements of the Functional and Spatial Structures of Cities. Location, Impact, Change Tendencies, Development Perspectives*, Barometr Regionalny. Analizy i Prognozy 2017, 15(2), s. 55–65; M. Twardzik, *Centrum handlowe w procesie kształtowania struktury miasta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2018.
- ⁵ D. Wantuch-Matla, *Przestrzeń publiczna 2.0. Miasto u progu XXI wieku*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2016, s. 196.
- ⁶ Liczba jego mieszkańców wynosi 461 865 osób, źródło: <http://worldpopulationreview.com/> (dostęp: 17.02.2020).
- ⁷ https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/Pomniki_historii/Lista_miejsc/miejsce.php?ID=259 (dostęp: 13.01.2020).
- ⁸ Kanał Raduni to sztuczny ciek wodny, wytyczony w XIV wieku pomiędzy rzekami Radunią i Starą Motławą. Pełnił ongiś funkcje gospodarcze, umożliwiając zaopatrzenie mieszkańców w wodę oraz zasilanie młynów, źródło: B. Śliwiński, *Kanał Raduni*, [w:] *Encyklopedia Gdańska*, [online] https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=KANAL_RADUNI (dostęp: 13.01.2020).
- ⁹ Linia kolejowa nr 9 relacji Warszawa Wschodnia–Gdańsk Główny.
- ¹⁰ <https://forumgdansk.pl/pl/o-forum> (dostęp: 11.01.2020).
- ¹¹ Budynek Kunszt Wodny powstał w miejscu dawnej pętli autobusowej na terenie Targu Siennego. Nie został jak dotąd oddany do użytkowania (stan na luty 2020 r.). W założeniu będzie stanowić siedzibę Instytutu Kultury Miejskiej. Nazwa obiektu nawiązuje do historycznego obiektu Kunsztu Wodnego, czyli stacji pomp, która zapewniała właściwe ciśnienie wody w wodociągach miejskich, źródło: J. Szczepański, *Kunszt Wodny*, [w:] *Encyklopedia Gdańska*, [online] https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=KUNSZT_WODNY (dostęp: 13.01.2020).

- ¹² W trakcie inwestycji toczyły się spory dotyczące utraty ważności pozwolenia na przebudowę zabytkowego koryta Kanału Raduni, źródło: <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,23621872,0-5-mln-zl-kary-dla-inwestora-forum-gdansk.html> (dostęp: 20.01.2020).
- ¹³ <https://radiogdansk.pl/wiadomosci/item/103253-koryto-kanalu-raduni-w-forum-gdansk-nareszcie-wypelnione-woda-ale-efekt-jest-dziwny-z-daleka-wyglada-jak-w-rzece-ganges/103253-koryto-kanalu-raduni-w-forum-gdansk-nareszcie-wypelnione-woda-ale-efekt-jest-dziwny-z-daleka-wyglada-jak-w-rzece-ganges> (dostęp: 20.01.2020).
- ¹⁴ Na przykład na początku grudnia 2019 r. zbudowano w sąsiedztwie „Forum Gdańsk” tymczasową zjeżdżalnię, wykorzystując różnicę poziomów terenu.
- ¹⁵ Liczba mieszkańców wynosi 248 125 osób, źródło: <http://worldpopulationreview.com/> (dostęp: 17.02.2020).
- ¹⁶ Szerokość pomiędzy wałami rzecznyymi wynosi około 30 m. Są one pokryte roślinnością trawiastą.
- ¹⁷ <https://www.retailmap.pl/pl/centra-handlowe/czestochowa/galeria-jurajska-115> (dostęp: 22.01.2020).
- ¹⁸ *Rocznik. Muzeum Papiernictwa*, t. II, J. Bałchan, M. Szymczyk, P. Pregiel (red.), Duszniki Zdrój 2008.
- ¹⁹ https://czestochowa.simis.pl/index.php?Galeria-Jurajska---budowa&www=Modules/czestochowa-z-lotu-ptaka_sz&akcja=zlotuptaka&katg=437 (dostęp: 22.01.2020).
- ²⁰ Liczba jego mieszkańców wynosi 101 268, źródło: <http://worldpopulationreview.com/> (dostęp: 17.02.2020).
- ²¹ <http://www.olomouc.eu/o-meste/uzemni-planovani/mpr-olomouc> (dostęp: 23.01.2020).
- ²² Realizacja wieżowca budzi wiele kontrowersji. Część ekspertów uważa, że obiekt ten zaburzy historyczną panoramę miasta, w której dominują wieże kościołów i ratusza. Źródło: https://olomoucky.denik.cz/zpravy_region/santovka-tower-dostala-uzemni-rozhodnuti-20190614.html (dostęp: 24.01.2020).
- ²³ <https://www.architectsdatafile.co.uk/news/benoy-designed-galerie-santovka-wins-building-of-the-year/> (dostęp: 23.01.2020).
- ²⁴ Cushman & Wakefield *Shopping centre development pipeline remains strong in Central Europe*, [online] <http://www.cushmanwakefield.cz/en-gb/news/2013/12/ce-sc-development-continues-czechrep> (dostęp: 23.01.2020).
- ²⁵ <https://www.galeriesantovka.cz/o-centru/galerie-santovka/> (dostęp: 23.01.2020).
- ²⁶ Zakłady te produkowały m.in. mydło i uwodornione tłuszcze, źródło: M. Arbeit, I. Christie, *Where is history today? New ways of representing the past*, Palacký University Olomouc, Olomouc 2015, s. 178.
- ²⁷ https://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/sochorova-kasarna-olomouc.A160531_2250180_olomouc-zpravy_stk (dostęp: 24.01.2020).

BIBLIOGRAFIA

- Arbeit M., Christie I., *Where is history today? New ways of representing the past*, Palacký University Olomouc, Olomouc 2015.
- Cushman & Wakefield, *Shopping centre development pipeline remains strong in Central Europe*, [online] <http://www.cushmanwakefield.cz/en-gb/news/2013/12/ce-sc-development-continues-czechrep> (dostęp: 23.01.2020).
- <http://www.olomouc.eu/o-meste/uzemni-planovani/mpr-olomouc> (dostęp: 23.01.2020).
- https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/Pomniki_historii/Lista_miejsc/miejsce.php?ID=259 (dostęp: 13.01.2020).
- <https://forumgdansk.pl/pl/o-forum> (dostęp: 11.01.2020).
- <https://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,23621872,0-5-mln-zl-kary-dla-inwestora-forum-gdansk.html> (dostęp: 20.01.2020).
- <https://radiogdansk.pl/wiadomosci/item/103253-koryto-kanalu-raduni-w-forum-gdansk-nareszcie-wypelnione-woda-ale-efekt-jest-dziwny-z-daleka-wyglada-jak-w-rzece-ganges/103253-koryto-kanalu-raduni-w-forum-gdansk-nareszcie-wypelnione-woda-ale-efekt-jest-dziwny-z-daleka-wyglada-jak-w-rzece-ganges> (dostęp: 20.01.2020).
- <https://www.retailmap.pl/pl/centra-handlowe/czestochowa/galeria-jurajska-115> (dostęp: 22.01.2020).
- https://czestochowa.simis.pl/index.php?Galeria-Jurajska---budowa&www=Modules/czestochowa-z-lotu-ptaka_sz&akcja=zlotuptaka&katg=437 (dostęp: 22.01.2020).
- https://olomoucky.denik.cz/zpravy_region/santovka-tower-dostala-uzemni-rozhodnuti-20190614.html (dostęp: 24.01.2020).
- <https://www.architectsdatafile.co.uk/news/benoy-designed-galerie-santovka-wins-building-of-the-year/> (dostęp: 23.01.2020).
- <https://www.galleriesantovka.cz/o-centru/galerie-santovka/> (dostęp: 23.01.2020).
- https://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/sochorova-kasarna-olomouc.A160531_2250180_olomouc-zpravy_stk (dostęp: 24.01.2020).
- Jagiello-Kowalczyk M., Piwowar K., *Rewitalizacja obszarów nadrzecznych w przestrzeniach miejskich*, Środowisko Mieszkaniowe 2018, 24, 13–25.
- Ledwoń S., *Wpływ współczesnych obiektów handlowych na strukturę śródmieść*, rozprawa doktorska, Politechnika Gdańska, Gdańsk 2008.
- Łysień M., *Problemy miejskich terenów nadrzecznych*, Czasopismo Techniczne 2012, 3-A, 299–304.
- Nowacka-Rejzner U., *Małe rzeki i potoki jako wartość zagrożona i zagrożenie w przestrzeni miejskiej. Na przykładzie potoku Sudół Dominikański w Krakowie*, Czasopismo Techniczne 2011, 6-A, 71–78.
- Nowacka-Rejzner U., *River and riverside areas in the context of shaping the urban space – case study*, IOP Conference Series: Materials Science and Engineering 2019, 471, 1–10.

- Pluta K., *Woda w kompozycji współczesnych rozwiązań urbanistycznych i krajobrazowych*. Środowisko Mieszkaniowe 2018, 24, 60–73.
- Rochmińska A., *Shopping Centers as Elements of the Functional and Spatial Structures of Cities. Location, Impact, Change Tendencies, Development Perspectives*, Barometr Regionalny. Analizy i Prognozy 2017, 15(2), 55–65.
- Rocznik. Muzeum Papiernictwa, t. II, J. Bałchan, M. Szymczyk, P. Pregiel (red.), Duszniki Zdrój 2008.
- Seruga W., *Zieleń i woda we współczesnych założeniach architektoniczno-urbanistycznych*, Środowisko Mieszkaniowe 2018, 22, 174–249.
- Szczepański J., *Kunst Wodny*, [w:] *Encyklopedia Gdańska*, [online] https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=KUNSZT_WODNY (dostęp: 13.01.2020).
- Śliwiński B., *Kanał Raduni*, [w:] *Encyklopedia Gdańska*, [online] https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=KANA%C5%81_RADUNI (dostęp: 13.01.2020).
- Twardzik M., *Centrum handlowe w procesie kształtowania struktury miasta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2018.
- Wantuch-Matla D., *Przestrzeń publiczna 2.0. Miasto u progu XXI wieku*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2016.